

נספח – הגדרת גמר מלאכה וקביעות למעשרות

(מכתב אל הרב בירן הי"ד – אלול תש"ן)

יש לעיין מדוע נקבע דין אחד למי שגומר את פירותיו על מנת להוביל אותם לשוק, ודין אחר למי שגומר אותם להכניסם לביתו¹. וז"ל הירושלמי (מעשרות פ"ה ה"ד): "מה בין המוליך לשוק מה בין המוליך לביתו? בשעה שהוא מוליך לביתו – בדעתו הדבר תלוי, ובשעה שהוא מוליך לשוק לא בדעתו הדבר תלוי; בדעת הלקוחות הדבר תלוי, שמא ימצא לקוחות ונטבלו מיד". נראה לפרש, שהואיל ואם יבא לו לוקח לשדה מיד אחרי גמר המלאכה וירצה לקנות את כל היבול, ודאי שישמח למכור לו, עשו אותו חז"ל כאילו הוא כבר עומד בשוק.

מכאן יוצא שאם אין בדעתו למכור כאן, אלא הוא קובע בדעתו ובהרגלו להוליך את פירותיו למקום אחר, וגם אם יבא לשדה מי שיפציר בו למכור לו לא יתפתה למכור, אז יהיה דין השוק כדין הבית. דין השוק מדרבנן יהיה כדין הבית מדאורייתא, וגמר המלאכה לא יהיה קובע למעשרות עד שיגיעו הפירות למקום ששם ימכרו, ועד אז יוכלו לאכול מהם עראי².

לפי זה ניתן להגדיר שלושה מצבים שונים ביחס לקביעות למעשר בפירות המשוקים: 1. משק ששולח פירותיו רק לשוק הסיטונאי, הם לא יקבעו למעשר עד שיכנסו המשאיות לתוך הסככה באותו שוק סיטונאי, ועד שיתקבלו על ידי האחראי, ישקלו ויקבעו שם למסירה לקונים. רק אז יוטבלו ויקבעו למעשר.

* ההערות הן הערות עורך.

1. שהמוליך לביתו אוכל עראי עד שמכניס לביתו, והמוליך לשוק נטבל מיד, ואסור באכילת עראי כבר מגמר מלאכת הפרי (מעשרות פ"א מ"ה).

2. הכוונה כמונח לאכילת עראי. הרב מפנה כאן למסכת מעשרות פ"ב מ"ג, שם נאמר: "המעלה פירות מן הגליל ליהודה, או עולה לירושלים, אוכל מהם עד שהוא מגיע למקום שהוא הולך, וכן בחורה". וכן מפנה לרמב"ם הלכות מעשר פ"ד הי"א, שם נאמר: "המוליך פירותיו ממקום למקום, אע"פ שהוא נכנס בהן לבתים ולחצרות בדרך, לא נקבעו אלא אוכל מהן עראי עד שיגיע למקום שהוא סוף מגמתו, וכן בחזרתו".

2. משק שמשווק בעצמו בשוק הקמעונאי, הרי אם יודמן שם אדם שירצה לקנות את כל הכמות בודאי ישמחו למכור לו, וא"כ מיד עם גמר המלאכה נקבע הכל למעשר ואסור לאכול מפירות אלו אפילו עראי עד שיעשרו.

3. משק המשתמש בסככה ליד השדה בה מוכרים לכל המעוניין, ואין הקונים באים אלא לסככה, אזי כל מה שמגיע לסככה הוא טבל, ומה שלא מגיע מותר באכילת עראי.

ביחס לפירות שבבית-האריזה, אם הנוהל הוא שחברים רשאים לקחת משם לביתם בלי תשלום, אין הפירות טבולים עד שיכניסו אותם לביתם, ובית שיש לפניו חצר מוקפת שהדברים המונחים שם שמורים, אזי כבר בכניסתם לחצר נטבלו הפירות למעשרות, ואי אפשר לאכול שם גם אכילת עראי לפני הפרשה.

עובדים בשכר בבית האריזה של פירות המיועדים לשיווק בשוק נחשבים לפועלים שיש להם זכות לאכול מן הפירות עד שיעמיסו הכל על המשאית, וגמר מלאכת הפירות הוא במילוייה הסופי של המשאית. אך רק כשיגיעו הפירות לשוק ניתן יהיה לומר עליהם שנקבעו למעשרות. לכן, מותר לנהג המשאית בעצירתו בדרך להוריד מן המשאית כל פעם פרי בודד ולאכול בלי מעשר, אך אם הוא מוריד שניים ביחד חייב לעשר³.

לברור דין פירות הנשלחים לשוק במשלוחים רבים יש לעיין בדברי הרמב"ם, וז"ל (הל' מעשר פ"ג הי"א)⁴: "כלי גדול שדעתו למלא את חציו, כיון שמילא חציו נטבל. היה בדעתו למלא את כולו – אינו נטבל עד שימלא את כולו. היו שנים ובדעתו למלא את שניהם – לא נטבלו, עד שימלא שניהם". ברור שדין זה מתייחס למילוי פירות על-מנת למכור אותם במקום, אך כשמשאיות מובילות את התוצרת למכירה בשוק הסיטונאי בלבד, כאמור למעלה, לא נטבלה התוצרת עד שתגיע למקום היעד שלה. במידה וסוחר פרטי ממלא שתי משאיות שלו בסחורה, מסתבר שאם שני הנהגים יכולים להפרד זה מזה ולנסוע כל אחד לבדו, כל משאית נטבלה מיד כשנתמלאה, אעפ"י שהנהג האחד מחכה לחבירו. אבל אם הם אינם רוצים לנסוע בנפרד (מסיבות בטיחות וכדומה), אזי לא נקבעו למעשר עד שנתמלאו כל המשאיות המחכות זו לזו. אם המשאיות מיועדות אך ורק לשוק הסיטונאי, ואין הפירות שבהן מיועדים למכירה לפני שהן מגיעות לשם, מסתבר שכל משאית המגיעה

3. כמי שקצב עם בעל הבית לאכול – ראה ב"מ פ"ט ע"ב, ושו"ע חו"מ סימן שלו סעיף א'.

4. הרמב"ם עוסק כאן בגמר המלאכה במילוי כלכלה של פירות. במשנה מעשרות (פ"א מ"ה) נאמר שגמר מלאכה של פירות בכלכלה הוא: "עד שימלא את הכלי". ואם אינו ממלא את הכלי – עד שימלא כל צורכו". הרמב"ם מצטט כאן את הירושלמי (מעשרות פ"א ה"ד) המרחיב את דין המשנה. לבאור ענין זה בהרחבה עיין במאמר "גמר מלאכה מהו" פרק ב' ערך כלכלה. לאור דברים אלו עולה השאלה, כיצד ניתן ליישם את הכללים המופיעים בירושלמי ובמשנה כשהחקלאי שולח מספר משאיות ומספר משלוחים במשך היום והשבוע. מהו "כל צורכו"? האם הפירות נטבלו רק בסוף היום או בסוף השבוע או אולי אפילו רק בסוף העונה כשנגמר מילוי כל המשאיות? לשאלה זו מתייחס כאן הרב.

עם סחורתה למקום היעד, נטבלה גם אם הן באות ממשק אחד, מפני שכל אחת מתקבלת בנפרד ונמסרת למכירה אחרי שנשקלת ונרשמת.⁵

ביחס לגמר מלאכה בחלק מן הפירות⁶, אין ללמוד מגמר מלאכה של הקישואים והדילועין (מעשרות פ"א מ"ו) – שבהם נאמר שמשיתחיל לשפשף אחת מהן בבית נקבעו הכל למעשר לגבי כל דבר שמשותחיל לעשות בהם גמר מלאכה הוקבע הכל. דין זה מיוחד למינים אלו, שגמר מלאכתם כך נעשית, שאם התחיל בהם אינו עוזב אותם וגומר את הכל. לזה מתכוון הרמב"ם כשהוא אומר (פרק ג' הלכה ד'): "וכן כל כיוצא בהם". אבל במינים אחרים שהוא מתקנם מעט מעט כדי לאכול מהם בבית, מה שהוא עושה לשעתו הוא שנקבע ולא יותר. תדע, שבתבואה שהכניסה במוץ שלה הוא אומר במפורש שהואיל ואין דרכו לגמור הכל בבת אחת, אלא הוא מתקן אותה מעט מעט כדי שיעור אכילת עראי אינו מתחייב (שם הל' ו').

אחרי כל זאת יש בודאי עוד הרבה הרהורי דברים בכל אלה, ואני תפילה שלא נטעה בהלכה למעשה ולא נטעה אחרים, ויהי רצון שנוכה ללכת בדרך אמת.

בברכת כתיבה וחתומה טובה,

הגני שלמה מן-הזר

5. למעשה, לאור קביעה זו ניתן לומר שהיום, כשהסחורה לשוק איננה נמכרת בדרך, וממילא הקביעות למעשרות היא רק בשוק עצמו, אין נפק"מ לשאלה האם "כל צורכו" הוא כל מה שיש במשאית או כל התוצרת של היום וכו"ל. שאלות אלו נוגעות בהגדרת גמר מלאכה, אך גמר המלאכה בפני עצמו הלא איננו קובע את החיוב בתרו"מ. הפירות נטבלו רק כשנקבעו למעשרות בשוק כדין מוליך פירות לביתו וכו"ל.
6. עיין במאמר "גמר מלאכה מהו" פרק ו', שם נידונה ההלכה שברמב"ם (מעשר פ"ג ה"ד): "הכניס קישואין ודלועין לבית קודם שישפשף, משיתחיל לשפשף אחת נקבעו הכל למעשר, וכן כל כיוצא בזה". נשאלה השאלה שם האם ניתן ללמוד מכאן הלכה כללית ביחס לבית-אריזה וכדומה, שברגע שנגמרה מלאכת פרי אחד, כל מה שיש בבית האריזה באותו זמן נטבל, ואסור באכילת עראי.